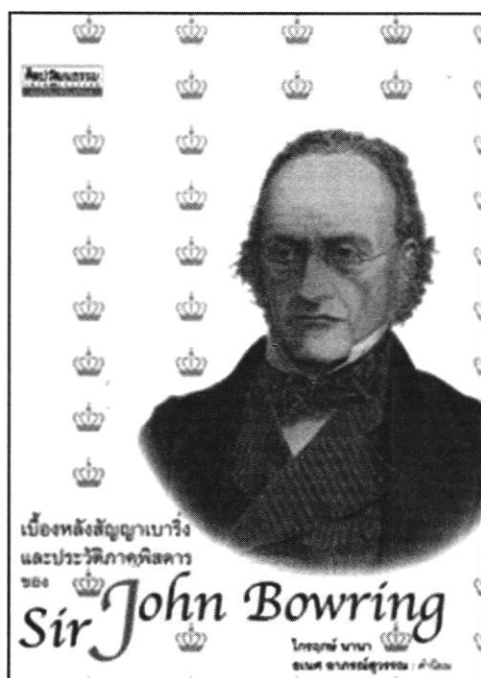

แนะนำหนังสือ

วชรพร นวลตา*

ไกรฤกษ์ นานา, เบื้องหลังสัญญาเบาริงและประวัติภาคพิสดารของ Sir John Bowring.
กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๕. ๒๕๘ หน้า. ภาพประกอบ

* นักศึกษาปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

เบื้องหลังสัญญาเบาริงและประวัติภาคพิสดารของ Sir John Bowring เป็นหนังสือรวบรวมบทความเกี่ยวกับ เซอร์จอห์น เบาริง ผู้มีบทบาทสำคัญในการทำสนธิสัญญากับสยามและอยู่เบื้องหลังของสงครามฝิ่นครั้งที่ ๒** ที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. ๑๘๕๖ ของไกรฤกษ์ นานา นักวิชาการอิสระ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขา Travel & Tourism Management จากประเทศอังกฤษและเศรษฐศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง ถึงแม้ว่าจะไม่ได้จบการศึกษาทางด้านการศึกษาระดับปริญญาตรีโดยตรงแต่มีความสนใจในด้านประวัติศาสตร์ ประกอบกับการทำงานที่ต้องเดินทางไปต่างประเทศบ่อยครั้งจึงทำให้มีโอกาสในการสะสมเอกสารต่างชาติต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับสยามไว้เป็นจำนวนมาก ตามที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในช่วงคำนำว่าหนังสือเล่มนี้เรียบเรียงขึ้นเพื่อเป็นบทพิสูจน์การตีความหมายจากประวัติคน ๆ หนึ่งในแง่มุมต่าง ๆ จากแหล่งข้อมูลที่แปลก เช่น หนังสือพิมพ์ จดหมายสนทนาและ BLUE BOOK ซึ่งเอกสารที่ผู้เขียนได้ค้นพบในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นเอกสารทางการของรัฐบาลอังกฤษที่ยังไม่เคยพบในประเทศไทย จึงทำให้ได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับเซอร์จอห์น เบาริง ในมุมมองที่แตกต่างจากการรับรู้ที่ผ่านมามาในอดีต

เบื้องหลังสัญญาเบาริงและประวัติภาคพิสดารของ Sir John Bowring เป็นหนังสือที่รวบรวมผลงานและประวัติของเซอร์จอห์น เบาริง ไว้อย่างน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะเท่าที่ผ่านมารื่องราวของ เซอร์จอห์น เบาริง ไม่ได้มีการกล่าวถึงมากนักในประเทศอังกฤษหรือประเทศอื่น ยกเว้นในประเทศไทย เขาเป็นบุคคลที่คนไทยรู้จักเป็นอย่างดีในฐานะผู้ที่ทำ “สนธิสัญญาเบาริงหรือหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษและประเทศสยาม” รวมทั้งได้รับการแต่งตั้งจากรัชกาลที่ ๔ ในฐานะของผู้ที่ทำหน้าที่เสมือนราชทูตสยามในยุโรป โดยมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยาสยามานุกุลกิจ สยามมิตรมหายศ แต่จะมีคนไทยสักกี่คนที่รู้ว่า เซอร์จอห์น เบาริง เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำให้เกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ ๒ ในจีน หนังสือเล่มนี้ได้มีการรวบรวมเอกสารที่ค้นพบในต่างประเทศเพื่อแสดงให้เห็นถึงอีกมุมหนึ่งของเซอร์จอห์น เบาริง ทั้งในส่วนที่เป็นเบื้องหลังของการทำสนธิสัญญาเบาริงและการเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญของการนำไปสู่สงครามฝิ่นครั้งที่ ๒

** หรือที่รู้จักกันในชื่อ The Second Opium War, Second China War, Second Anglo-Chinese War, Arrow War

ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เซอร์จอห์น เบาริง ถูกกดดันให้ลาออกจากตำแหน่งในฐานะ “ราชทูตผู้มีอำนาจเต็ม” ประจำฮ่องกง

หนังสือเบื้องหลังสัญญาเบาริงและประวัติศาสตร์ของ Sir John Bowring มีบทความทั้งหมด ๙ บทความ แต่เมื่อพิจารณาแล้วสามารถจำแนกประเภทของบทความได้ออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่คือ

กลุ่มแรก เป็นบทความที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเซอร์จอห์น เบาริง กับสยาม ได้แก่บทความเรื่อง “เซอร์จอห์น เบาริง เคยทำหน้าที่ราชทูตพิเศษของรัชกาลที่ ๔ จริงหรือ ?” “เบื้องหลังสนธิสัญญาเบาริง ความล้มเหลวเชิงนโยบายของอังกฤษ” “ของฝากจาก มร.เบาริง เซอร์จอห์น ใช้ “ของกำนัล” เป็น “ใบเบิกทาง” จริงหรือ ?” และบทความ “กรณีจลาจล ภายหลังสนธิสัญญาเบาริงและเซอร์จอห์นถูกกดดันให้พ้นจากตำแหน่ง” บทความแรกผู้เขียนได้ตั้งคำถามถึงตำแหน่งพระยาสยามานุรักษ์ของเซอร์จอห์น เบาริง ในการเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของสยามในยุโรปว่า เซอร์จอห์น เบาริงได้ปฏิบัติหน้าที่เต็มกำลังความสามารถหรือไม่ ผู้เขียนมีความเชื่อว่าตำแหน่งนี้มีความหมายเชิงสัญลักษณ์หรือเป็นนัยยะทางการเมืองเท่านั้น เพราะกว่าที่เซอร์จอห์น เบาริงจะได้ร่วมงานกับสยามนั้นก็ต้องรอจนกว่าจะเกษียณอายุราชการกับทางอังกฤษเสียก่อน ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้น เขาก็มีอายุกว่า ๗๕ ปีแล้วจึงไม่มีความกระตือรือร้นกับตำแหน่งงานใหม่ โดยจะเห็นจากพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ ๔ ที่มีความคลางแคลงใจเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ของเซอร์จอห์น ซึ่งเขาได้ทำหน้าที่นี้อยู่เพียง ๑ ปีเศษ โดยมีโอกาสในการทำสนธิสัญญาให้สยามกับชาติยุโรปเพิ่มเติม ๓ ฉบับและเรื่องราชการอื่น ๆ อีกเล็กน้อย ประกอบกับช่วงปลายรัชกาลที่ ๔ สถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้สถานการณ์ของเซอร์จอห์นเริ่มหมดความหมายลง รัชกาลที่ ๔ ทรงบ่ายเบี่ยงที่จะใช้งานเซอร์จอห์น เพราะความเป็นชาวต่างชาติทำให้ไม่เหมาะที่จะทำหน้าที่เป็นผู้แทนสยามในการทำสนธิสัญญาด้านความมั่นคง และประกอบกับสิ้นรัชกาลที่ ๔ จึงทำให้บทบาทหน้าที่ของเซอร์จอห์น หมดลงไปด้วย

บทความที่สอง “เบื้องหลังสนธิสัญญาเบาริง ความล้มเหลวเชิงนโยบายของอังกฤษ” เซอร์จอห์น เบาริง เป็นผู้ที่ทำให้สยามรู้จักกับคำว่า “การค้าเสรี” นักเศรษฐศาสตร์หลาย ๆ คนคิดว่า “สนธิสัญญาเบาริง” ทำให้เศรษฐกิจไทยดีขึ้น ทำให้การค้าดำเนินได้สะดวกและขยายตัวเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะในหมู่สินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดโลก เช่น

ข้าว ดีบุก และไม้สัก เป็นต้น แต่ผู้เขียนคิดว่าเมื่อดูจาก “ภายนอก” สนธิสัญญาเบาริ่งเต็มไปด้วยความหวังดี และเมื่อมอง “ภายใน” จะเห็นถึงสิ่งที่อังกฤษปิดบังเอาไว้คือ อังกฤษต้องการแหล่งวัตถุดิบ กำลังคน และแหล่งระบายสินค้า เพื่อรองรับสินค้าที่ผลิตขึ้นจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษเป็นการสร้างความได้เปรียบของอังกฤษเพื่อแข่งขันกับชาติคู่แข่ง และผู้เขียนยังได้กล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ทั้งสภาพเศรษฐกิจของสยาม การปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษ และความพ่ายแพ้ในสงครามฝิ่นของจีน ปัจจัยเหล่านี้เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการทำสนธิสัญญาขึ้น บทความที่สาม “ของฝากจาก มร.เบาริ่ง เซอร์จอห์น ใช้ “ของกำนัล” เป็น “ใบเบิกทาง” จริงหรือ ?” ก่อนการเข้ามาของเซอร์จอห์น สยามได้ใช้ระบบเจ้าภาษีนายอากรในการจัดเก็บอากรต่าง ๆ ที่ให้ข้าราชการหรือเอกชนเข้ามาช่วยเก็บส่วยซึ่งเป็นผลประโยชน์จำนวนมหาศาล ซึ่งผู้ที่เป็นนายอากรส่วนใหญ่ก็จะเป็นบรรดาขุนนางชั้นสูงโดยเฉพาะตระกูลขุนนางหรือบรรดาพ่อค้าที่มั่งคั่ง การเข้ามาของเซอร์จอห์น เบาริ่ง ได้มีการเรียกร้องให้ยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งทำให้ตระกูลขุนนางสูญเสียผลประโยชน์ไป สมเด็จพระเจ้าทั้งสองจึงคัดค้านอย่างเต็มที่อีกทั้งยังอาศัยสิทธิในการเป็นผู้แทนเจรจาที่รัชกาลที่ ๔ แต่งตั้งในการโต้แย้งเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเอง การที่จะทำลายกำแพงของความรังเกียจนี้คือ การจัดส่งสิ่งประดิษฐ์สมัยใหม่ของอังกฤษนอกจากจะถวายให้กับรัชกาลที่ ๔ แล้ว ในจดหมายของเซอร์จอห์น ได้มีการขอ “งบลับ” เพื่อจัดซื้อสิ่งของไปกำนัลเหล่าขุนนางผู้ใหญ่เพื่อยุติปัญหาต่าง ๆ ซึ่งในส่วนของบทความนี้ผู้เขียนได้แสดงถึงจดหมายที่ระบุว่าขุนนางผู้ใหญ่แต่ละท่านได้รับของกำนัลอย่างไรบ้าง

ส่วนบทความที่ ๔ “กรณีจุลาล ภายหลังสนธิสัญญาเบาริ่งและเซอร์จอห์นถูกกดดันให้พ้นจากตำแหน่ง” ผู้เขียนให้ข้อมูลว่าผลของการเปิดประเทศได้ทำให้สยามถูกดึงเข้าสู่วงจรการผลิตในลักษณะที่ผลิตวัตถุดิบเพียงไม่กี่อย่าง และยังได้รับผลกระทบจากการนำเข้าของสินค้านำเข้าถูก เช่น ผ้าฝ้ายหรือน้ำตาลจากต่างประเทศโดยที่รัฐไม่สามารถให้ความคุ้มครองได้ และผลกระทบที่สำคัญอีกประการคือ เมื่อมีการทำสนธิสัญญาเบาริ่งแล้ว การผูกขาดสินค้าของรัฐบาลสยามก็สิ้นสุดลงทำให้รัฐหันมาเน้นหารายได้จากภาษีอากรจากประชาชนภายในประเทศมากขึ้น โดยมีมติให้ตั้งภาษีภายในเพิ่มขึ้นอีก ๑๔ ชนิด โดยส่วนใหญ่จะครอบคลุมปัจจัยในการดำรงชีวิต ทำให้ประชาชนส่วนมากได้รับความเดือดร้อนโดยเฉพาะชาวจีนที่ได้มีการรวมตัวและก่อเหตุจลาจลในเวลาต่อมา

ซึ่งเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ไทยไม่ได้มีการกล่าวถึงมากนัก นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้กล่าวถึงการสิ้นสุดอำนาจทางการเมืองของเซอร์จอห์น เบาริงว่าเป็นผลจากการทำเกินกว่าเหตุที่กวาดต้อน จนทำให้อังกฤษต้องเข้าสู่สงครามฝิ่นครั้งที่ ๒ ในจีน

กลุ่มที่สอง เป็นบทความที่เกี่ยวกับเซอร์จอห์น เบาริงที่เกี่ยวข้องกับจีนมีทั้งหมด ๕ บทความประกอบด้วย “ฉากหลังของเซอร์จอห์น เบาริง ตอนที่ ๑ แผนยึดเมืองจีนโดยใช้ฝิ่นครอบงำ” “ฉากหลังของเซอร์จอห์น เบาริง ตอนที่ ๒ ความป่าเถื่อนของเซอร์จอห์น” “ฉากหลังของเซอร์จอห์น เบาริง ตอนที่ ๓ ขายผ้าเอาหน่ำรอด” “กรณีลอบสังหาร เซอร์จอห์น เบาริง คดีอื้อฉาวที่ต้องปิดเงียบไว้” และ “ซูสีไทเฮากับโลกตะวันตก การล้างแค้นให้ราชวงศ์ชิง” ในบทความตอนที่ ๕-๗ เรื่อง “ฉากหลังของเซอร์จอห์น เบาริง” ทั้ง ๓ ตอน มีความต่อเนื่องกันโดยเป็นส่วนที่เกี่ยวกับเซอร์จอห์น ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองอังกฤษประจำฮ่องกง โดยผู้เขียนเริ่มอธิบายตั้งแต่ความต้องการจัดระเบียบเศรษฐกิจโลกของอังกฤษ และการปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดขึ้นที่อังกฤษเป็นแห่งแรกจึงทำให้อังกฤษมีความแข็งแกร่งมากพอที่จะขยายอิทธิพลของตนออกมาয়ภูมิภาคเอเชียเมื่ออังกฤษสามารถยึดครองอินเดียได้แล้ว เป้าหมายต่อไปที่อังกฤษต้องการยึดครองคือจีน อังกฤษมีความพยายามในการเข้าไปทำการค้ากับจีนแต่ก็ติดขัดด้วยระบบผูกขาดทางการค้า อังกฤษมีการเรียกร้องให้จีนเปิดการค้าแบบเสรีแต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนอง และสินค้าที่อังกฤษนำมาขายให้กับจีนคือฝิ่น ซึ่งสามารถทำกำไรให้แก่อังกฤษเป็นอย่างมากทางรัฐบาลจีนได้ประกาศห้ามซื้อขายฝิ่นอย่างเด็ดขาด สงครามฝิ่นเกิดขึ้นเมื่อขุนนางจีนได้จับหีบฝิ่นของอังกฤษและได้นำไปเผาเพราะถือว่าเป็นสินค้าต้องห้าม แต่อังกฤษคิดว่าถ้าหากยอมก็จะได้รับผลกระทบเป็นอย่างมากจึงตัดสินใจให้มีการใช้กำลังกับจีน และสามารถเอาชนะได้และบังคับให้จีนยกเลิกระบบการค้า ให้จีนเปิดเมืองท่าใหม่และให้ใช้ระบบการค้าเสรี

หลังจากที่เซอร์จอห์น ปฏิบัติงานลุล่วงในสยามแล้ว เขาก็ถูกส่งไปอยู่ที่จีนและอาจกล่าวได้ว่าเขาเป็นผู้ที่ทำให้เกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ ๒ โดยมีสาเหตุจากการที่เจ้าหน้าที่จีนได้เข้าตรวจเรือ แอร์โรว์ เป็นเรือสำเภาจีนแต่ถูกดัดแปลงให้เป็นแบบฝรั่งทางการจีนอ้างว่าในบรรดาลูกเรือมีคนที่เป็นกบฏและเมื่อทำการตรวจสอบแล้วพบว่าเป็นเรื่องจริง แต่ทางเซอร์จอห์นได้กล่าวว่าทางการจีนละเมิดเอกราชของอังกฤษและทำหนังสือประท้วง ซึ่งเมื่อเหตุการณ์ได้ขยายตัวออกไปจนในที่สุดเซอร์จอห์นได้สั่งให้เรือของอังกฤษ

ยังถล่มเมืองกวางตุ้งและนำไปสู่สงครามผืนครั้งที่ ๒ และผลของสงครามนี้เองที่มีส่วนทำให้เซอร์จอห์นถูกกดดันให้ลาออกเพราะถูกมองว่าเป็นการกระทำที่เกินกว่าเหตุ ซึ่งผู้เขียนได้พบเอกสารจากปี ค.ศ. ๑๘๖๕ โดยเรื่องราวของเซอร์จอห์นได้ถูกหยิบขึ้นมาวิจารณ์อย่างเผ็ดร้อน เป็นเอกสารที่พิมพ์อยู่ใน BLUE BOOK ของทางการหรือหนังสือปกสีน้ำเงิน ซึ่งรัฐสภาอังกฤษพิมพ์ขึ้นเพื่อแถลงกิจการแก่สาธารณชน (คล้ายกับราชกิจจานุเบกษาของไทย) BLUE BOOK ฉบับนี้เป็นรายงานของคณะกรรมการการต่างประเทศเมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๕ ที่ลงความเห็นเกี่ยวกับกรณีสงครามผืนครั้งที่ ๒ ที่มีเซอร์จอห์น เบาริงเป็นผู้รับผิดชอบ

บทความที่ ๘ “กรณีลอบสังหาร เซอร์จอห์น เบาริง คดีอีกทีที่ต้องปิดเงียบไว้” ผู้เขียนได้กล่าวถึงกรณีในสยาม เซอร์จอห์น เบาริงจะเป็นที่ยอมรับค่อนข้างดีหลังจากประสบความสำเร็จในการทำสนธิสัญญาเบาริง และในขณะเดียวกันเซอร์จอห์นก็ยังดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองฮ่องกง และผู้แทนรัฐบาลอังกฤษในเมืองจีนอีกด้วย แต่ชื่อเสียงของเขาแตกต่างออกไป ชาวจีนเกลียดชังเขาและวางแผนลอบสังหาร แต่เหตุการณ์ทั้งหมดถูกปิดบังเอาไว้ด้วยเหตุผลความมั่นคงของอังกฤษเอง และบทความสุดท้าย “ซูสีไทเฮากับโลกตะวันตก การล้างแค้นให้ราชวงศ์ชิง” บทความนี้ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับเซอร์จอห์น เบาริงโดยตรง แต่ก็ เป็นเหตุการณ์ที่มีความสืบเนื่องกัน เพราะซูสีไทเฮาเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสงครามผืนเป็นอย่างมาก เมื่อพระนางสามารถก้าวขึ้นมาอยู่จุดสูงสุดของการปกครอง ได้ประกาศสงครามกับชาติตะวันตกและสนับสนุนให้บงกชยกพลยกขึ้นมามาเช่นฆ่าชาวตะวันตกด้วย แต่ในที่สุดก็ต้องเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และจีนได้เข้าสูการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยมาเป็นสาธารณรัฐ ทำให้การปกครองภายใต้องค์จักรพรรดิที่มีมานานกว่า ๒,๐๐๐ ปีต้องสิ้นสุดลง

กล่าวได้ว่า เบื้องหลังสัญญาเบาริงและประวัติศาสตร์ของ Sir John Bowring เป็นหนังสือที่มีความน่าสนใจเล่มหนึ่ง เหมาะสำหรับนิสิต นักศึกษา บุคคลทั่วไปที่สนใจในเรื่องราวของประวัติศาสตร์ และผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หรือเรื่องราวชีวิตประวัติของเซอร์จอห์น เบาริง ผู้เขียนได้นำเสนอเรื่องราวของเซอร์จอห์น เบาริงในอีกมุมมองหนึ่งที่คนส่วนใหญ่อาจจะยังไม่เคยรู้มาก่อน โดยผู้เขียนได้รวบรวมเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ทั้งจากนิตยสารหรือหนังสือพิมพ์ที่ไม่ได้พบในประเทศไทย โดยเฉพาะเอกสารที่พิมพ์อยู่ใน BLUE BOOK ของทางการหรือหนังสือปกสีน้ำเงินที่ผู้เขียนได้

ค้นพบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ อีกทั้งในหนังสือเล่มนี้ได้มีการรวบรวมภาพวาดที่หาดูได้ยาก ไว้อย่างมากมาย ซึ่งหลังจากการอ่านหนังสือเล่มนี้ผู้น้อยทำให้ผู้อ่านเห็นภาพถึงประวัติศาสตร์ของสยามในยุคเริ่มเป็นสมัยใหม่ เห็นถึงการขยายอิทธิพลของชาติตะวันตกในเอเชียโดยเฉพาะอังกฤษ เห็นถึงความพยายามในการเจรจาต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ของชาติของตนมากที่สุด และทำให้ฉุกคิดถึงเรื่องราวต่าง ๆ รอบตัวจากที่เคยรับรู้มาในอดีตและนำมาขบคิดในมุมมองใหม่ที่ต่างออกไป

